

Kroppskommunikation - Uttrycks- och innehållsdimensioner

Jens Allwood

1. Inledning

Visuellt eller taktilt uppfattad kommunikation med hjälp av kroppsrörelser intar en central plats i mänsklig kommunikation. Troligen är kroppskommunikation både fylogenetiskt och ontogenetiskt primär i förhållande till andra former för mänsklig kommunikation och därmed sammankopplad med sådana arkaiska skikt i vårt väsen som det limbiska systemet och det autonoma nervsystemet. Från såväl biologisk som psykologisk och social synpunkt är därför mänsklig kroppskommunikation väl värd att intressera sig för.

Alltsedan antiken har vi bevarade vittnesbörd om människans intresse för sin kroppsliga kommunikation, särskilt i förening med retorik och dramatik (se Øyslebø 1989). Studiet av kroppskommunikation kan emellertid sägas ha fått ett visst uppsving de senaste 30 åren, särskilt i samband med ett ökat intresse för kommunikation via TV, men även i samband med politisk retorik och psykodynamiskt laddad kommunikation. En pionjär i Sverige för utformandet av, särskilt ansiktsmimikens anatomiska bakgrund är Carl Herman Hjortsjö (se Hjortsjö 1969). För den som vill ha en inledande översikt av hela området finns sådana tillgängliga i Knapp 1980, Allwood 1981 och Øyslebø 1989.

2. Kroppskommunikationens plats i mänsklig kommunikation

2.1. Kommunikation

Om man försöker ge ordet *kommunikation* en begreppsbestämning som skall täcka de flesta (kanske alla) dess användningar, får man en definition av följande typ:

Kommunikation = def. överföring av x (innehåll) från y (sändare) till z (mottagare) med hjälp av w (uttryck) och q (medium) i omgivning o med syfte/funktion f.

Man skulle kunna parafrasera denna definition genom att säga att kommunikation i vidaste bemärkelse är överföring *av* vad som helst *från* vad som helst *till* vad som helst *med hjälp av* vad som helst *i* vilken som helst omgivning *med* vilket som helst syfte eller funktion. En så vid definition krävs om man skall kunna göra rättvisa åt de användningar av ordet *kommunikation* som exemplifieras i uttryck som *kommunikationstabell*, *järnvägs kommunikation* och *kommunikation av energi från en atom till en annan* (se Allwood 1983).

Ordet *kommunikation* betecknar därför uppenbarligen, skulle man kunna säga, ett förteoretiskt begrepp som kräver teoretisk precisering och specificering. Detta kan t. ex. ske genom att utreda samband och relationer mellan olika begränsningar och egenskaper hos vad som ovan benämns innehåll (x), sändare (y), mottagare (z), uttryck (w), medium (q), omgivning (o) och syfte/funktion (f).

Några av dessa egenskaper och relationer är följande:

1. *Sändare, mottagare:* Sändarens och mottagarens förmåga till olika typer av kommunikation kan t. ex. tänkas bero av om de är levande, medvetna och förmögna att ha avsikter eller ej. Den beror också av vilka möjliga kausala och sociala (konventionella) relationer de har till sin omvärld. Särskilt intressant är här sändarens och mottagarens förmåga att utnyttja dessa relationer för att förmedla och motta information symboliskt, ikoniskt och indexiskt, Se avsnitt 2.2 nedan.
2. *Uttryck medium:* Sändare som har levande kropp utnyttjar här t. ex. oftast kausal påverkan av optiska vågor för kommunikation med kropps rörelser och kausal påverkan av akustiska vågor för förmedling av språkljud och andra ljud.
3. *Innehåll:* Om innehållet är information kan det t. ex. röra sig om saklig, emotiv, attitydmässig, ekvokativ eller socialt reglerande information.
4. *Syfte, funktion:* På en abstrakt nivå kan syften/funktioner hos kommunikation vara fysiska, biologiska, psykologiska eller sociala.
5. *Omgivning:* En omgivning kan på liknande sätt abstrakt karakteriseras, som fysisk eller social.

2.2. Index, ikoner och symboler

Människor som kommunicerar med varandra befinner sig i en ganska komplicerad fysisk, kemisk, biologisk, psykologisk och social verklighet. Genom sin perception, dvs. åtminstone syn, hörsel, känsel, lukt och smak; åtföljd av viss central bearbetning, urskiljer de objekt, egenskaper, relationer, processer, tillstånd, händelser och kombinationer av dessa i sin omvärld. Vare sig denna information kommer till dem genom kommunikation från andra människor eller ej, bearbetas den och relateras till i individen existerande minnen, tankar, känslor och önskningar och bildar på så sätt underlag för vad individen själv uttrycker.

Vad individen själv uttrycker kan i allmänhet beskrivas som byggande på hållningar och attityder till ovannämnda typer av information. Detta gäller t. ex. sådana attityder som tro, undran och önskningar som språkligt kan uttryckas med t. ex. påståenden, frågor och uppmaningar

Oavsett vad det är som skall uttryckas är individen hänvisad till tre grundläggande sätt att förmedla information. se Peirce 1902:

- A. *Indexikal information* (genom kausalitet/närhet i tid och rum)
- B. *Ikonisk information* (genom likhets-/isomorfi-/homomorfirelationer)
- C. *Symbolisk information* (genom sociala, konventionella relationer)

I normal mänsklig kommunikation utnyttjas oftast kombinationer av dessa typer av information. Exempelvis kan vi när vi talar med varandra låta våra ord symboliskt uttrycka saklig information medan våra händer ikoniskt illustrerar samma sak och vår röstkvalitet och vårt ansiktsuttryck indexikalt förmedlar vår attityd till vad vi talar om eller till den vi talar med.

Den samtidiga och parallella användningen av symbolisk, ikonisk och indexikal information är mycket ofta kopplad till variation i avsiktlighet och medvetenhet. Vi är generellt mest medvetna om vad vi förmedlar symboliskt, något mindre medvetna om vad vi förmedlar ikoniskt och minst medvetna om vad vi förmedlar indexikalt. Detta medför för de flesta människor att de är mer medvetna om vad de försöker säga än om vad deras händer illustrerar eller deras röstkvalitet och mimik uttrycker.

Denna variation i avsiktighet och medvetenhet och därmed kontrollerbarhet har som konsekvens att vi oftast när det gäller känslors och attityders genuinitet fäster större avseende vid röstkvalitet och de kroppsdelar som inte lika lätt kan medvetet kontrolleras.

Vid en konflikt mellan vad ord eller ansiktsmimik som är relativt lätt kontrollerbara uttrycker och vad röst och resten av kroppen uttrycker är vi oftast benägna att tro på den information som inte så lätt medvetet kan utformas. Mer eller mindre omedvetet tycks vi anta att den ger oss kontakt med mer spontana oreflekterade reaktioner.

Denna vår ovan beskrivna benägenhet har emellertid ofta i litteraturen om ickeverbal kommunikation missförstått (se t. ex. Fast 1973). Innebörden av vad som ovan sagts är inte att 80-90%, av den information som överförs i samtal förmedlas av kroppsrörelser. Innebörden är inte ens att information som förmedlas av kroppsrörelser är viktigare än annan information.

Innebörden är snarare att kroppsrörelser och röstkvalitet är bekväma, spontana och automatiserade uttrycksmedel för känslor och attityder. Antagligen är de våra viktigaste uttrycksmedel för denna typ av information. De blir därför också ofta de mest genuina och spontana uttrycksmedlen. Av, detta följer emellertid inte att information om känslor och attityder alltid är viktigast. Ibland är kanske saklig information viktigare. Inte heller följer att genuina och spontana känslouttryck alltid är de lämpligaste eller de intressantaste. Det känslomässiga uttryck en individ efter viss möda och reflektion använder kan i vissa situationer vara väl så intressant. Detta är ju vad individen efter viss möda, självkontroll och reflektion vill lämna som ett intryck av sig.

2.3. Indikera, exponera och signalera

Eftersom variation i medvetenhet och avsiktlighet är av både praktiskt och teoretiskt intresse i samband med studier av kommunikation, inte minst kroppskommunikation, vill jag omnämna några begrepp som kan användas för att beskriva denna typ av fenomen (se vidare Allwood 1976).

A. Indikera: En sändare indikerar information till en mottagare om och endast om han/hon förmedlar information till mottagaren utan att medvetet avse det. Pelles rodnad vid en känslig fråga skulle t. ex. för frågeställaren kunna indikera att Pelle är förlägen.

B. Exponera: Information är exponerad om och endast om sändaren medvetet visar upp den för en mottagare. Pelle kan t. ex. medvetet tala lite mer av sin hemdialekt för att visa var han kommer ifrån.

C. Signalera: Information är signalerad om och endast om, sändaren medvetet visar upp för mottagaren att information är uppvisad. Detta är oftast fallet i vanlig verbal kommunikation. Om Pelle säger *jag är från Göteborg* rader det ingen tvekan om att han "visat upp" denna information.

De tre begreppen indikera, exponera, signalera utgör tre ungefärliga riktmärken på en gradskala där indikera markerar avsaknad av medveten avsiktlighet och exponera och signalera står för tilltagande grader av medvetenhet och avsiktlighet. Eftersom medvetenhet och avsiktlighet är mycket komplexa fenomen kan man mycket väl tänka sig att ytterligare begrepp behövs för att beskriva andra typer av medvetenhets- och avsiktlighetstillstånd än de som beskrivits här, t. ex. högre former av itererad avsiktlighet och medvetenhet (se Schiffer 1972). Det enda jag vill påstå här är att begreppen kan vara en användbar utgångspunkt för en beskrivning av medvetenhet och avsiktlighet i samband med kommunikation. Vi kan nu kombinera de beskrivna tre typerna av kommunikativ medvetenhet med de ovan angivna tre semiotiska formerna för information (indexikal, ikonisk och symbolisk). Vi får på så sätt en tabell med följande nio möjliga kombinationer:

Tabell 1. *Index, ikon, symbol och grader av kommunikativ medvetenhet och avsiktlighet*

	index	ikon	symbol
indikera	x		
exponera		x	
signalera		x	x

Alla kombinationer är i princip möjliga men i praktiken är vissa kombinationer mycket vanligare än andra. I tabellen har dessa angivits med kryss. Indexikal information är t. ex. oftast "Indikerad" även om den mycket väl genom medveten och avsiktlig ansträngning kan exponeras och/eller signaleras. På liknande sätt är symbolisk information oftast signalerad även om den kan kommuniceras med lägre grad av medvetenhet och avsiktlighet. Ikonisk information är ofta exponerad eller signalerad men kan undantagsvis vara indikerad (se vidare Allwood 1976).

Normal mänsklig direkt talspråkskommunikation är flerdimensionell. Detta innebär bl. a, att den tillåter samtidig indikering, exponering och signalering av information och att detta omväxlande kan ske indexikalt, ikoniskt och symboliskt.

Denna syn bör ställas i kontrast mot en traditionell språkvetenskaplig syn som i allt väsentligt antagit att språklig kommunikation är uteslutande signalerad och symbolisk (oftast i skriftlig form). Så fort vi på ett seriöst sätt börjar beskriva talspråkskommunikation och tar med tonfall och kroppsrörelser i beskrivningen blir en konsekvens av detta att vi också märker att vanlig direkt talspråkskommunikation förutom att vara symbolisk (digital) också är ikonisk och indexikal (analog) och att denna information förutom att signaleras också exponeras och indikeras.

En ytterligare konsekvens blir att vi också så småningom märker att mottagande av information inte alltid är en passiv och medveten process. Mottagande, dvs. perception och

förståelse, kan, liksom sändande, dels vara dynamiskt och styrt av perspektiv och avsikter, dels omedvetet så att individen reagerar på och lagrar information på ett automatiskt sätt utan att vara fullt medveten om vad som sker.

Kroppsrörelser och tonfall spelar ofta en mycket viktig roll för att samtidigt med signalerad verbal information indikera och exponera indexikal och ikonisk information. Jag vill emellertid här än en gång betona att dessa relationer kan ändras så att symbolisk information kan behandlas med lägre grader av medvetenhet och indexikal information med högre grader av medvetenhet. Vidare bör betonas att kroppsrörelser mycket väl kan användas för att signalera symbolisk information. Dövas teckenspråk utgör ett slående exempel på detta.

Låt oss nu nedan se lite närmare på människans olika kommunikativa uttrycksmedel.

3. Om våra uttrycksmedel

Man kan dela upp människans uttrycksmedel på många sätt. Ett förslag är följande:

A. *Primära* Primära uttrycksmedel är sådana uttrycksmedel som människan kan kontrollera direkt utan extra hjälpmedel, t. ex. kroppsrörelser, röst, talspråk, gestspråk, beröring, sång, etc. Möjligen skulle produktion av lukt- och smakmolekyler också kunna tas med. Detta är emellertid tveksamt eftersom de trots att de är direkt kausalt förbundna med människan oftast inte är kontrollerbara. Vi kan också notera att de primära uttrycksmedlen innefattar såväl spontan indexikal och ikonisk användning som mer konventionsreglerad symbolisk användning (tal- och gestspråk samt vissa sorters sång).

B. *Sekundära*: Sekundära uttrycksmedel utgörs helt enkelt av de instrument människan använder för att förstärka de primära uttrycksmedlen. Detta sker främst för att överbrygga rumsliga avstånd och för att bevara information över tid, t. ex. med hjälp av penna, mejsel, skrivmaskin, dator, megafon, mikrofon med högtalare, semafor, radio, TV, audio och videoband, telefon, telegraf, fax eller elektronisk post. Som vi ser finns en variation, där vissa av de sekundära instrumenten direkt återger primära uttrycksmedel, t. ex. radio, megafon, ljudband medan andra vid sin användning kräver avancerad omkodning av ett primärt uttrycksmedel, t. ex. skrift. I vissa fall äger denna omkodning t. o. m. rum i två eller flera led, t. ex. telegraf och elektronisk post.

C. *Tertiära*: Beträffande vad jag här benämner tertiära uttrycksmedel kan man tveka om benämningen "uttrycksmedel" är adekvat. Vad som avses är helt enkelt alla mänskliga artefakter (termen *artefakt* används här i betydelse "konstgjort föremål", helt utan den negativa värdering som ibland är förknippad med termen) som inte är sekundära

uttrycksmedel, dvs. bord, stolar, hus, vägar, hushållsmaskiner, bilar etc. I alla dessa föremål kan människan potentiellt uttrycka sina tekniska, funktionella och estetiska idéer och intuitioner. Närmast artefakten som ett uttrycksmedel kommer vi kanske när det gäller artefakter med huvudsakligen estetiskt syfte, t. ex. tavlor, skulpturer etc. Därefter kommer artefakter där en individ kan ha en relativt direkt kausal kontroll över artefaktens utformning. Detta gäller tämligen allmänt i traditionella kulturer t. ex. vår egen mästar-gesäll tradition. Vår egen tids artefakter som ofta är produkter av lagarbete och industriell massproduktion får, om de skall ses som uttrycksmedel, ses som uttryck för kollektiva mentaliteter. Detta gäller emellertid i själva verket också för äldre tiders artefakter där den enskildes skapande ofta var hårt styrt av tradition och därför svårt att individuellt urskilja. De tertiära uttrycksmedlen kan således betraktas som kollektiva medan de primära och sekundära, om än oftast i konventionellt bundna former, ger större utrymme för vad enskilda individer vill uttrycka.

Ett specialfall av de tertiära uttrycksmedlen utgörs av de ofta oavsedda och oönskade vittnesbörd människor lämnar efter sig, t. ex. krukskärvor, förkolnade boplotsrester eller miljöförstöring. Dessa är ju uttryck för mänskliga verksamheter och säger oss något om kollektiva livsformer. Eftersom dessa vittnesbörd troligen är oavsedda, måste vi även när det gäller kollektiva vittnesbörd ge utrymme för variation i medvetenhet och avsiktlighet. Såväl kollektiva som individuella vittnesbörd kan vara indikerade, exponerade eller signalerade och kan avse indexikal, ikonisk eller symbolisk information.

4. Kroppsrörelser

4.1. Uttrycksdimensioner

Låt oss nu betrakta våra kroppsrörelser som primära uttrycksmedel och studera några av deras funktioner för mänsklig kommunikation. Vi kan inledningsvis konstatera att vi har möjlighet att samtidigt utnyttja flera kroppsrörelser parallellt med talet. Som redan sagts ovan kännetecknas mänsklig kommunikation av flerdimensionalitet.

Några av de kroppsrörelser som är relevanta är följande (se även Knapp 1980, Allwood 1981 och Øyslebø 1989). Efter varje typ av kroppsrörelse anges kortfattat någon eller några kommunikationsfunktioner rörelsen kan ha.

i) *Ansiktsmimik.* Funktioner: t.ex. känslor, attityder.



- ii) *Huvudrörelser.* Funktioner: t.ex. rörelser för att bejaka, förneka eller visa intresse.
- iii) *Blickriktning blickkontakt.* Funktioner: ger information om t. ex. attityder eller turtagande (dvs. reglerande av rätten till ordet).
- iv) *Pupillstorlek.* Funktioner: t. ex. markerar ofta förstörd pupill ökat intresse för något.
- v) *Läpprörelser.* Funktioner: t. ex. tal.
- vi) *Arm- och handrörelser.* Funktioner: används ofta för symboler t. ex. "pengar" (gnida tumme mot pekfinger), "kom hit" (vinkning) eller ikoniska illustrationer.
- vii) *Ben- och fotrörelser.* Funktioner: t. ex. att indikera nervositet eller att exponera eller signalera emfas
- viii) *Kroppshållning.* Funktioner: visar ofta attityder som t. ex. blyghet eller aggressivitet.
- ix) *Avstånd.* Funktioner: visar också ofta attityder. Ett litet avstånd mellan dem som kommunicerar kan t. ex. visa på vänlighet och värme.
- x) *Rumslig orientering.* Funktioner: kan t. ex. vara kopplad till attityder som undvikande eller kontakt.
- xi) *Kläder, smyken.* Funktioner: t. ex. att indikera eller exponera social status eller roll i en verksamhet
- xii) *Beröring.* Funktioner: kan kommunicera t. ex. vänlighet eller aggression.
- xiii) *Lukt.* Funktioner: kan indikera arbetsuppgift eller vilken föda som intagits, kan också exponera vilja att vara attraktiv.
- xiv) *Smak.* Funktioner: t. ex. att vägleda en hungrig i val av föda.
- xv) *Icke språkliga ljud.* Funktioner: är t. ex. ofta förknippade med speciella uppgifter i en verksamhet

Alla exemplen är givna ur produktionssynpunkt. Ur respons- och mottagarsynpunkt kan man lägga märke till att majoriteten av kroppsrörelserna är kopplade till visuellt mottagande (i-xi), (xii) är kopplad till känsel och (xv) till hörsel. För (xiii) lukt och (xiv) smak gäller att vi inte utan viss möda i vanligt språk kan skilja produktion och reception av stimuli från varandra. Vi kan t. ex. beskriva produktion av de olika sorters molekyler det gäller genom fraserna *det luktar, det smakar* och receptionen av dem genom fraserna *känna lukt, känna smak*

Vidare bör understrykas dels att de angivna funktionerna enbart är avsedda som exempel, dels att den kulturella variationen i uttrycksätt med avseende på en viss funktion är betydande för i stort sett alla de omnämnda kroppsrörelserna. Särskilt välstuderat är detta beträffande t. ex. mimiska uttryck i olika sammanhang, huvudrörelser, blickkontakt, arm- och handrörelser, avstånd under samtal, rumslig orientering, kläder och smycken samt beröring.

4.2. Innehållsdimensioner

Människans användning av kroppsrörelser som uttrycksmedel kännetecknas av simultan flerdimensionalitet. Även innehållet är flerdimensionellt och uttrycks, som vi redan konstaterat, i verkliga samtal med varierande grader av medvetenhet och avsiktlighet - indexkalt, ikoniskt och symboliskt - med kombinationer av tal och kroppsrörelser. Nedan ger jag nu en kortfattad redogörelse för de innehållsdimensioner som främst är förknippade med kroppsrörelser.

1. *Identitet:* Kroppen och kroppsrörelserna visar vem den kommunicerande är biologiskt (t.ex. kön och ålder), psykologiskt (t.ex. karaktärsegenskaper som inåtvänd eller utåtriktad) eller sociokulturellt (t. ex. etnisk/kulturell bakgrund, socialklass, utbildning, region och roll i verksamhet).
2. *Fysiologiskt tillstånd:* Fysiologiska tillstånd av mer eller mindre långvarig karaktär, såsom hunger, trötthet, sjukdom, grad av atletisk träning etc. uttrycks ofta tydligt av kroppsrörelser t. ex. av sådana egenskaper hos rörelserna som intensitet och smidighet.
3. *Känslor och attityder:* När vi kommunicerar med andra människor uttrycker vi kontinuerligt våra känslor och attityder till samtalsämne och kommunikationspartner. Detta sker framförallt med kroppsrörelser, men också med tonfall och prosodi.
4. *Egen kommunikationsreglering:* En fjärde funktion vi använder våra kroppsrörelser för är reglering av vår egen kommunikation. Vi behöver tid att tänka efter och koncentrera oss och vänder t. ex. bort blicken. Vi behöver aktivera ett ord och viftar

med handen för att vinna tid och bidra till aktiveringen. Vi behöver ändra vad vi sagt och markerar operationen med huvud och/eller handrörelser (se även Allwood, Nivre och Ahlsén 1989).

5. *Interaktionsreglering:* Vi använder också kroppsrörelser för att reglera interaktion med vår kommunikationspartner. I Hirsch (1989) visas t. ex. hur förändringar i kroppsställning fungerar som markör för att ett visst ämne är slutbehandlat. Kroppsrörelser (främst händer och blick) är också viktiga för att reglera turtagande (se vidare Sacks, Schegloff och Jefferson 1975). De används för återkoppling där vi t. ex. med ansiktsmimik och huvudrörelser visar om vi vill fortsätta, om vi uppfattat, om vi förstått och hur vi reagerat på det budskap som uttryckts (se Allwood 1987). En ytterligare viktig interaktiv funktion, som kanske främst regleras av kroppsrörelser, är rytmen i den kommunikativa interaktionen.
6. *Sakinformation:* Men även saklig information kan förmedlas med kroppsrörelser. I sin tydligaste form sker detta med hjälp av symboliska gester som t. ex. i dövas teckenspråk. Även i anslutning till talspråk används sådana symboliska gester. Uppskattningsvis används åtminstone ett femtiotal symboliska gester tillsammans med de flesta av världens talspråk. Några exempel från svenska är huvudrörelser för *ja* och *nej*, axelryckning för *jag vet inte*, pekfingergnidning mot tumme för *pengar*, diverse skymfande gester etc.

Vidare förmedlas saklig information ofta av ikoniska gester s. k. illustratörer (se Ahlsén 1985 och Ekman & Friesen 1969). Den förmedlas också av indexikala gester såsom pekning eller rörelser för att markera struktur och emfas i det budskap som skall förmedlas.

Sammanfattningsvis har vi alltså kunnat konstatera att kommunikativa kroppsrörelser betraktade så väl ur uttryckssynpunkt som ur innehållssynpunkt är flerdimensionella. När det gäller kroppsrörelsernas kommunikativa innehåll vågar man kanske också påstå att kroppsrörelserna ger sitt viktigaste bidrag till hörandes talspråkliga kommunikation genom att förmedla information gällande känslor, attityder och interaktionsreglering

4.3 Relationen mellan uttryck och innehåll

Kroppsrörelser erbjuder, såväl i förening med som utan talspråk, ett flerdimensionellt uttrycksmedium som kan användas för att förmedla ett flerdimensionellt innehåll. Relationen mellan uttryck och innehåll kan beskrivas som en simultan flerdimensionell koppling. Betrakta t. ex. följande exempel på hur ett enkelt verbalt *ja* används i förening med huvudrörelser och mimik.

	<i>Uttryck</i>	<i>Innehåll</i>
Verbalt:	ja	bejaka
Huvudrörelser:	nick	bejaka
Mimik:	höjda ögonbryn rynkad panna	förvåning tveksamhet

Vi ser hur affirmation, förvåning och tveksamhet samtidigt kan förmedlas av ord, huvudrörelser och mimik.

Relationen mellan uttryck och innehåll är, för det andra, generellt sett mång-mångtydig. Flera uttrycksdrag är ofta relaterade till ett innehåll - en intensiv nickning och ett samtidigt emfatiskt uttalat *ja* kan t. ex. båda uttrycka affirmation. Omvänt kan ett enda uttrycksdrag vara medbestämmande för flera innehåll. För att återvända till exemplet ovan så kan t. ex. en nickning samtidigt signalera entusiasm och bejakande. Vi får alltså inte några enkla samband mellan uttryck och innehåll utan mång-mångtydiga.

För det tredje kan den flerdimensionella och mång-mångtydiga kopplingen mellan uttryck och innehåll, som vi sett, äga rum på flera medvetenhets- och representationsplan samtidigt. Samtidigt som en person med hjälp av konventionella symboler signalerar något kan han eller hon exponera något ikoniskt och indikera något kausalt. Naturliga biologiska uttryck och konventionella uttryck förenas och används i samspel med varandra för att överföra olika innehåll i vanlig kommunikation på flera olika medvetenhets- och avsiktlighetsnivå samtidigt

För det fjärde och slutligen är det viktigt att påpeka att uppfattningen av (i) uttrycksdrag, (ii) innehållsdrag och (iii) kopplingen mellan uttrycksdrag och innehållsdrag är kontextberoende. Beroende på hur ögon och övrig ansiktsmimik ser ut, uppfattas eller uppfattas inte blottade tänder och uppdragna läppar som ett leende. Ett enskilt uttrycksdrag måste för att tolkas sättas i samband med omgivande kontext. På liknande sätt kan ett leendes innebörd beroende på sammanhang vara vänlighet, neutralitet, inställsamhet eller blyghet.

Socio-kulturell kontext och verksamhet är ofta avgörande för val mellan tolkningar av ovanstående typ. I ett samtal mellan två unga nyförälskade kanske man är frestad att ge ett leende tolkningen blyghet medan man i ett samtal mellan personer av olika social rang kanske snarare är frestad att ta till den socialt stereotypa tolkningen - inställsamhet.

5. Kroppsrörelsernas roll inom direkt "ansikte-mot-ansikte" kommunikation

Låt mig nu avslutningsvis en aning spekulativt jämföra det bidrag kroppsrörelser ger till mänsklig direkt "ansikte-mot-ansikte"-kommunikation med det bidrag som ges av prosodi (dvs. växlingar i intonation eller tonfall) respektive ord och grammatik. Jag utgår i min jämförelse från nedanstående tabell. De innehållstyper som förekommer i tabellen är de samma som diskuterats ovan, förutom att fokusering urskiljts som egen kategori och att kontextberoende, som egentligen inte är någon innehållskategori, lagts till.

Tabell 2. Jämförelse av innehåll för kroppsrörelser, prosodi samt ord och grammatik.

Innehåll	Uttryck		
	kroppsrörelser	prosodi	ord & grammatik
Identitet			
Fys. tillstånd			
Känslor. attityder			
Egen kom. reglering			
Interaktionsreglering			
Sakligt innehåll			
Fokusering			
Kontextberoende			

Om vi betraktar innehållstyperna en efter en tror jag inte någon större skillnad finns mellan de tre uttryckstypernas möjlighet att kommunicera social identitet. Detta kan göras mera implicit och indexikalt med kroppsrörelser och prosodi eller mera explicit och symboliskt med ord och grammatik. Jämför t. ex. att med gester och prosodi visa att man tillhör överklassen med att säga "*jag tillhör överklassen*".

För fysiologiska tillstånd är indexikal kroppskommunikation troligen den viktigaste uttryckstypen. Känslor och attityder kommuniceras troligen framför allt av kroppsrörelser och prosodi, även om poesi här vittnar om att man även med ord och grammatik kan förmedla känslor.

För reglering av den egna kommunikationen på grund av t. ex. tvekan eller behov av att ändra sig använder vi liksom för reglering av interaktion (turtagande, återkoppling, sekvenser etc.) alla tre typerna av uttrycksmedel i lika hög grad. När det gäller det sakliga innehållet spelar ord och grammatik den ojämförligt viktigaste rollen. I dövas teckenspråk tar kroppsrörelser över denna roll men i vanlig talspråkskommunikation förekommer endast ett fåtal gester med sakligt innehåll. Prosodin kan spela en viss roll för saklig

information genom att bidra till differentiering mellan meningsfulla enheter som t. ex. skillnaden mellan grav och akut ordaccent på svenska. Jämför exempel som *Buren är buren* eller *Anden är anden*

Om vi ser till strukturering av information genom fokusering kan alla tre typerna användas för detta. Jämför *Det var inte Lisa Pelle kysste* där Lisa fokuserats grammatiskt/syntaktiskt med *Pelle kysste Lisa* där Lisa fokuserats prosodiskt. Kroppsrörelser kan också användas för emfas och fokusering men spelar sannolikt en mindre roll i denna funktion än ord, grammatik och prosodi.

Slutligen påminner oss tabellen i likhet med vad som ovan diskuterats om att alla tre typerna av uttryck är beroende av sammanhang och kontext för att identifieras både beträffande sin "identitet som uttryck" och beträffande det "innehåll de uttrycker".

6. Slutord

Jag har i denna uppsats bl. a. försökt visa att kommunikation med hjälp av kroppsrörelser är en essentiell del av direkt "ansikte-mot-ansikte"-kommunikation: gester integreras med talspråk och utgör en komplex helhet som knappast kan förstås utan att hänsyn tas till såväl gester som tal och relationen dem emellan.

Men integreringen av kroppsrörelser i ett perspektiv som omfattar även tal och skriftspråklig kommunikation kräver en ny förståelse av de komplexa relationer som finns mellan uttrycksdimensioner och innehållsdimensioner. Denna nya förståelse kommer att innefatta växelspelet mellan, och integreringen av, kausala, ikoniska och symboliska aspekter, eller om man vill använda andra vanliga begreppspar, av kontinuerliga och diskreta, av analoga och digitala aspekter av mänsklig kommunikation på olika medvetenhets och avsiktlighetsnivåer.

En integrering av denna typ behövs som motvikt till den traditionella syn som premierat skrift över tal, tal över kropp, symbol över ikon, ikon över index, diskret över kontinuerligt, digitalt över analogt, signal över exponering och exponering över indikation

Signalerade, digitala, diskreta, skriftliga symboler utgör den typ av kommunikation där människan själv i någon mening gjort störst "artificiella" (kulturella) insatser och är kanske i kraft av denna bakgrund den typ av kommunikation som går lättast att studera och "få ordning på" (om inte annat så med preskriptiva medel). Det är också den utan jämförelse mest studerade typen av kommunikation.

En fullständigare och mer rättvisande bild av mänsklig kommunikation kräver att även indikerade och exponerade, analoga, kontinuerliga, kroppsliga och talade ikoner och index tas med. En sådan utvidgning av den vetenskapliga beskrivningen blir med all sannolikhet inte problemfri utan kommer att kräva nya sätt att tänka på enheter, relationer och operationer på både uttrycks- och innehållssida. Förhoppningsvis skulle kompensationen för den ökade svårighetsgraden utgöras av en ökad förståelse av mänsklig kommunikation inte som ett enbart kulturellt fenomen utan som ett fenomen som utvecklats i samspel mellan natur och kultur.

Referenser

- Ahlsén, E. 1985. *The Nonverbal Communication of Aphasics in Conversation*. GPTL 48, Göteborgs universitet
- Allwood, J. 1976. *Linguistic Communication as Action and Cooperation*. (GHL 2. Inst. för lingvistik Göteborgs universitet.
- Allwood, J. 1981. *Icke verbal kommunikation*. PAL 2, Inst. för lingvistik. Göteborgs universitet.
- Allwood J. 1983. "En analys, av kommunikation" i Nowak, Andrén & Strand (red.) *Kommunikationsprocesser*, Mass No. 7, Centrum för Masskom, forskning. Stockholms universitet
- Allwood, J. 1988. Om det svenska systemet för språklig återkoppling. I: Linell et al. (red.) *Svenskans Beskrivning* 16, Vol.1. Tema kommunikation. Universitet i Linköping.
- Allwood, L, Nivre, J. & Ahlsén, E. 1989, "Speech Management". *Nordic Journal of Linguistics*, No. 1. 1990.
- Ekman, P. & Friesen, W. 1969. The Repertoire of Nonverbal Behavior: Categories, origins, usage and coding". *Semiotica*, 1:49-98.
- Fast, J. 1973. *Kroppsspråket* . (urspr. Body Language, N.Y.).
- Hirsch, R. 1989. *Argumentation, information and interaction*. GML 7. Inst. för lingvistik, Göteborgs universitet.

Hjortsjö C. H. 1969. *Människans ansikte och mimiska språket*. Studentlitteratur. Malmö.

Knapp, M. 1978 and later editions. *Nonverbal Communication in Human Interaction*. Holt. Rinehart and Winston, New York.

Peirce, C. S. 1902 in Buchler, J. 1955. *Philosophical Writings of Pierce*. Dover. New York.

Sacks, H., Schegloff, E. & Jefferson, G. 1974. "A Simplest Systematics for the Organization of Turntaking in Conversation". *Language*, 50: 696-735.

Schiffer, S. 1972. *Meaning*. Oxford University Press.

Øyslebø, O. 1981. *Ickeverbale kommunikasjon* Universitetsforlaget, Oslo.